

ЦВЕТАН ТОДОРОВ
ЗА БЪЛГАРИЯ

София, 2018

Включените в книгата текстове са публикувани на френски език в следните издания:

Tzvetan Todorov, *Les morales de l'histoire*, Paris, Bernard Grasset, 1991

Tzvetan Todorov, *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*, Paris, Seuil, 1989

Tzvetan Todorov, *L'homme dépaycé*, Seuil, 1996

Tzvetan Todorov, *Devoirs et délices: une vie de passeur*, Seuil, 2002

Tzvetan Todorov, *L'expérience totalitaire: la signature humaine*, Paris, Seuil, 2010

Vesko Braney, *L'homme surveillé*, Paris, Albin Michel, 2009

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Éditions du Seuil, 1989, 1996, 2002, 2010

© Éditions Bernard Grasset, 1991

© Éditions Albin Michel, 2009

© Стоян Атанасов, съставител, предговор, послеслов, 2018

© Зорница Павлова, Стоян Атанасов, Тодорина Атанасова, превод, 2018

© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0278-6

ЦВЕТАН ТОДОРОВ

за
България

Съставител
Стоян Атанасов

Превод от френски
Зорница Павлова
Стоян Атанасов
Тодорина Атанасова



СЪДЪРЖАНИЕ

Цветан Тодоров за България (преговор Стоян Атанасов)	9
--	---

I

ЗА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ЛИЧНО ПРЕЖИВИЯНОТО

БЪЛГАРИЯ ВЪВ ФРАНЦИЯ (превод Стоян Атанасов)	15
--	----

Из предговора на „Ние и другите“ (превод Стоян Атанасов)	29
--	----

ОТИВАНЕ И ВРЪЩАНЕ (превод Стоян Атанасов)	35
---	----

 На гости вкъщи..... 37

 Двойна принадлежност 41

 Дистанциран, дистанциращ..... 44

РОДЕН В БЪЛГАРИЯ (превод Стоян Атанасов)	49
--	----

 1. Тотаитарният опит.....49

 Основни черти..... 49

 Тайният чар 55

 Групите и индивидът..... 56

 Раздвояване 61

2. ЛАГЕРИТЕ	67
Функции на лагерите	68
Профили на лагеристи	70
Всекидневие	73
3. КРАЯТ НА КОМУНИЗМА.....	79
Причини за разпадането.....	79
Посттоталитарна меланхолия.....	82
Да овладееш миналото	85
Последици от травмата	92
Опасения за бъдещето.....	94

СЕЛЯНИНЪТ ОТ ПОДУНАВИЕТО

(превод Тодорина Атанасова).....	101
Покрайнините на Европа	101
Една тоталитарна страна.....	104
Баща ми.....	108
ОБРАЗОВАНИЕ ПРИ КОМУНИСТИЧЕСКИ РЕЖИМ	115
1956-а, преломна година.....	119
Да търсиш пътя си в сивата зона	126
Приятели, книги, пътувания.....	131
Заминаването от България.....	138
България, обърната страница?.....	144

II

Етюди

СПАСЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕВРЕИ

(превод Зорница Павлова).....	155
РЕЗЮМЕ НА СЪБИТИЯТА	156
КОНКУРЕНЦИЯТА НА СПОМЕНИТЕ	166
ЗАЩО И КАК	178

СТАЛИН ОТБЛИЗО

(превод Зорница Павлова).....	193
ТЕРОРЪТ ТАНЦУВА	195
НАЦИОНАЛКОМУНИЗМЪТ	199
РАВНОВЕСИЕ НА СИЛИТЕ	204
УДОБНА МАСКА	207

III**ПРИЯТЕЛИ****В ПАРИЖ**

(превод Стоян Атанасов)	217
-------------------------------	-----

СЛЕДЕНИЯТ ЧОВЕК

(превод Стоян Атанасов)	221
-------------------------------	-----

ЕДИН СКЪП ПРИЯТЕЛ

(превод Стоян Атанасов)	231
-------------------------------	-----

IV**ПОСЛЕСЛОВ****ИМИГРАНТЪТ ЦВЕТАН ТОДОРОВ**

(Стоян Атанасов)	237
РАЗДЯЛА С РОДИНАТА	238
ИНТЕГРИРАНЕ В ПРИЕМНАТА СТРАНА	248
ЗАВРЪЩАНЕ В РОДИНАТА	260

ЦВЕТАН ТОДОРОВ ЗА БЪЛГАРИЯ

Тодоров не е написал отделна книга за България. Но спомени-те и размислите за родната страна заемат важно място в неговото творчество. Макар че те винаги са органична част от друго цяло – съответното изследване, – групирането им под общата рубрика „За България“ е възможно и желателно. Така аз подбрах най-важните текстове за България, които Тодоров е оставил. Година преди неговата кончина му показах своя подбор. Той одобри идеята и текстовете за бъдещия сборник. Замислил съм го в стремежа си българският читател да получи по-пълна представа за идейната и емоционалната връзка на Тодоров с България.

Тук ще напомня някои факти от неговата биография, които очертават рамката на десетте есета в настоящата книга. В 1963 г. 24-годишният Тодоров, наскоро завършил „Българска филология“ в СУ „Св. Кл. Охридски“, заминава за Франция за една година. Възнамерява просто да се „дообразова“. Прави силно впечатление в парижките университетски среди и това го насърчава да продължи своя престой. От София родителите му също го подтикват да остане в Париж по-дълго. Много скоро Тодоров се изявява като една от водещите фигури в модерното литературознание във Франция. В 1967 г. започва работа в престижния Национален център за научни изследвания (CNRS), институция, аналогична на нашата БАН. В 1973 г. Тодоров получава френско гражданство.

До 1981 г. той не се завръща в България, а в публикациите си през този период, причислявани към структурализма в лите-

ратурата, се ограничава с изследване на чисто художествени похвати и за България дори не споменава. След 18-годишно отсъствие Тодоров се връща за пръв път в София през юни 1981 г. като френски участник в Първия конгрес по българистика. Неговият доклад „България във Франция“ поставя началото на поредица от текстове за България.

Българската тема навлиза в изследванията на Тодоров като резултат от равносметка на изминатия път в науката. Вече утвърденият учен стига до убеждението, че в хуманитаристиката субективният опит на изследователя е органично свързан с обекта на изследване. От момента, в който лично преживяното става методологически постулат, Тодоров ще пише не под формата на строго академически монографии, а на морално-политическото есе. В тази нова форма на изложение гледната точка на изследователя присъства все по-отчетливо и се обвързва все по-често с българското минало на Тодоров.

Освен тази вътрешна причина да заговори за България като последица от научното се развитие Тодоров отчита и една втора, не по-маловажна причина, която освобождава дотогава потискания му глас на българин: падането на комунизма в съветския блок. Перестройката, започната от Горбачов в Съветския съюз, благоприятства разрастването на дисидентството в страните от социалистическия лагер. Започналият процес на отхвърляне на тоталитарния комунизъм води и до падането на режима на Тодор Живков в България. Малко преди това за пръв път в предговора си към *Ние и другите* (януари 1989 г.) Тодоров говори за своето минало на поданик на тоталитарна власт. И макар че занапред ще се връща все по-често в България, в публикациите си той се обръща единствено към миналото – лично преживяното или свързаното с важни събития и явления.

Ще добавя и една трета причина, поради която България ще присъства в личните позиции на мислителя Тодоров. Но преди да я посоча конкретно, ще си позволя малко отклонение. В началото на 80-те години на миналия век Тодоров формулира новия си подход към литературната творба. Нарече го *диалогична критика*

и открои в него три фази. Изправен пред художествения текст, критикът първоначално проектира своето Аз, тоест своите нагласи и очаквания, върху творбата, която ще коментира. Впоследствие в хода на четенето той „забравя“ за себе си и се потопява изцяло в света на творбата. Накрая, след нейния прочит, той се завръща към себе си и влиза в диалог с нея, съпоставяйки своята субективност с тази на автора. Въпреки че този диалог е неравнопоставен, доколкото авторът отсъства и не може да отговори на критика, Тодоров се стреми към паритет между интерпретацията на коментирацията и словото на автора. Колкото повече критикът дозира своята субективност, толкова по-реален ще бъде паритетът между него и автора.

В това отношение българският опит присъства най-често в първата фаза от тристепенната диалогична критика. Тогава Тодоров говори за България на нивото на автобиографичната рефлексия. В първата част от настоящия сборник, която озаглавих „За България през лично преживяното“, групирах именно текстове от подобно естество. Но наред с тях Тодоров посвещава на България и отделни етюди, представени в едноименния втори раздел на книгата. Те се отнасят за събития и явления от близкото ни минало. Имали са отзвук или аналог с явления в други страни и в същото време внасят в тях типично български особености. В националното Тодоров винаги търси общочовешкото.

В редица свои публикации от последните години Тодоров често пише биографични очерци. Посредством портрета на дадена реална личност той онагледява отделни теоретични постановки или своя идеал за граждански ангажиран интелектуалец. Сред тази галерия от портрети подбрах за третата част на книгата – „Приятели“ – три очерка за български приятели на Тодоров. И тук авторът не се задоволява да им засвидетелства своята привързаност. Портретите на приятели съдържат и прозрения за българската действителност от определен период.

Като послеслов добавих и един свой етюд „Емигрантът Цветан Тодоров“ с надеждата той да хвърли светлина върху съдържанието на тази книга. За България Тодоров говори винаги като

емигрант. Но гледната точка на емигранта се променя според конкретните обстоятелства. Опитах се да ги типологизирам и така да я конкретизирам.

Повечето от текстовете съм подредил според хронологията на тяхното написване. В края на всеки от тях посочвам в курсив годината на неговото създаване, когато тя е известна. Така читателят ще може да проследи някои промени в обема и в тона на казаното от Тодоров за България.

Не съм си поставял за цел да включа в сборника всички редове за България, оставени от Тодоров. Тази книга не е архивен документ. Нейните амбиции са по-малки, доколкото нямат претенцията за изчерпателност, но в същото време и по-големи, защото предлагат ключ и основа за тъкуване на един от големите мислители на нашето време. Пък и го доближават до нас, неговите сънародници.

Стоян Атанасов